

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І СОЦІАЛЬНИХ НАУК**

Кафедра українознавства, православ'я та теології

Затверджую:
Директор ННІМВСН
_____ І.П. Бідзюра
«___» _____ 2018 р.

Схвалено на засіданні кафедри україно-
знавства, православ'я та теології
Протокол № 1 від «30» серпня 2018 р.
Завідувач кафедри _____ Д.С. Мартишин

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

з дисципліни Історія християнської церкви
для всіх напрямів підготовки

Форма навчання денна

Курс

Семестр

Всього годин _____ за навчальним планом

- лекції (Л) _____
- семінарські заняття (СЗ) _____
- практичні заняття (ПЗ) _____
- лабораторні заняття (ЛЗ) _____
- індивідуально-консультативна робота (ІКР) _____
- самостійна робота студентів (СРС) _____

Робоча навчальна програма складена на основі Навчальна програма дисципліни «Історія християнської церкви та основи християнської моралі» (для бакалаврів). — К.:МАУП, 2018.

Укладач робочої навчальної програми завідувач кафедри українознавства, православ'я та теології Д.С. Мартишин

Київ МАУП 2018 р.

I. Мета, завдання і змістові модулі дисципліни

Мета: викласти історичний матеріал в системному вигляді і дати правдиве тлумачення фактам і подіям, з'ясовуючи їх генетичний розвиток. Звичайно, в повному обсязі історичний метод не можна застосовувати в церковній історії, адже їй властивий Божественний фактор, що не підлягає аналітичному дослідженню.

Завдання: полягає в тому, щоб висвітлити факти, що характеризують життя церкви, використавши весь доступний історичний матеріал, критично його опрацювати, встановивши справжнє, автентичне, відкинувши фальсифіковане й зазначивши сумнівне, і викласти весь одержаний і критично перевірений матеріал з дотриманням відповідних правил.

Змістові модулі:

1. Поява християнства

Ісус Христос, як історична постать і засновник християнства, є не тільки незвичайною особистістю, а й Боговтіленою Людиною, тобто Сином Божим, який зійшов з небес для спасіння всього світу. Він є невід'ємною частиною Святої Трійці. Особистість Христа за Євангеліями, громадське служіння: проповідь, Голгофа, Воскресіння та Вознесіння, П'ятидесятниця дають нам твердий доказ про жертвність Боголюдини.

2. Перетворення християнства у світову релігію

Цей історичний період характерний тим, що з'являються догматичні вчення, завдяки яким Церква отримує непохитні аксіоми, що дають нам правильне розуміння Божественних істин. На протязі багатьох століть між Заходом і Сходом з'являються релігійні, політичні та етнографічні непорозуміння, які породжують розрив Єдиної Апостольської Соборної Вселенської Церкви. Ця небажана подія спричинила собою Великий розкол між Римом і Візантією.

Завдяки великому князю Володимиру язичницька Русь отримує переродження культурного та релігійного світогляду. Християнство набуває статусу державної релігії. В цей період з'являється Київська митрополія.

3. Випробування християнства

Наша Батьківщина в період XVII-XVIII ст. одержує небажаних гостей із Заходу – протестантів та реформаторів, які намагаються спотворити нашу традиційну християнську віру внесенням релігійних, догматичних та культурних змін. В XIX столітті з'являються також західні модерні секти: мормони, адвентисти, свідки Єгови, церква об'єднання Муна; східні культу: New Age, ісламський фундаменталізм, ваххабізм, талібан. Всі ці реформаторські вчення є язвою на тілі Христової Церкви.

Міжпредметні зв'язки: Навчальний матеріал подається так, щоб забезпечити цілісність знань щодо вчення про християнство, Бога та Церкву в цілому.

II. Тематичний план дисципліни

№	Курс _____ Семестр _____ Всього годин у семестрі _____ Модулі та теми	Кількість годин, з них:						Пр форма контр.
		Л	СЗ	ПЗ, ЛЗ	ІКР	СРС		
Змістовий модуль 1. Поява християнства								
1	Преамбула. Світ перед Різдвам Христовим							
2	Ісус Христос і Його Церква							
3	Християнство перемагає Імперію							
Змістовий модуль 2. Перетворення християнства у світову релігію								
4	Внутрішнє життя Церкви в перші три століття							
5	Період Вселенських соборів							
6	Чернецтво в Церкві							
7	Великий розкол. Спроби подолання							
8	Християнство на Русі							
Змістовий модуль 3. Випробування християнства								
9	Реформація та контрреформація. Секуляризація							
10	Християнський світ							
11	Єресі та відхилення. Модерні сектантські вчення							

Форми контролю: усне опитування – У
 контрольні роботи – КР
 перевірка конспектів – ПК
 перевірка завдань для самостійної роботи – СР
 тестування – Т
 колоквиум - К
 інші - _____

III. Зміст дисципліни за модулями

Змістовий модуль 1.

Поява християнства

Цивілізації Стародавнього Сходу: Сирія і Фінікія, Вавилон і Ассирія, Єгипет і Персія. Еллада, її релігія, філософія, культура. Римське завоювання та Ірод Великий. Релігія Ізраїлю. Особистість Христа за Євангеліями, громадське служіння: проповідь, Голгофа, Воскресіння та Вознесіння. П'ятидесятниця. Поступова євангелізація античного світу. Християнство серед різних верств населення. Початок переслідування, історія гонінь. Релігійно-державні і політичні причини переслідувань. Мучеництво. Акти святих і мучеників.

Змістовий модуль 2.

Перетворення християнства у світову релігію

Церковна організація. Апостоли, пророки і вчителі. Ієрархічне і неієрархічне служіння. Монархічний єпископат. Митрополії Риму, Олександрії, Антіохії та Єрусалима. Собори цього періоду. Євангелізація Імперії та її сусідів.

Велике переселення народів. Західне християнство та імперія. Язичницька полеміка й церковна апологетика в IV ст. Римський папа і патріархат. Церковне законодавство. Канонічний (юридичний) аспект діяльності помісних і Вселенських соборів. Розкриття християнського вчення в період діяльності соборів.

Провісники чернечого подвигу. Поширення чернечого подвигу серед християн усіх країн і народів. Свята гора Афон як чернеча республіка. Канонічне право Церкви й місце в ньому єпископів Риму та Константинополя. Наслідки великого розколу.

Русь язичницька. Перші общини християн. Переслідування православ'я католицтвом. Реакція на утиски. Революція 1917 року та її наслідки для духовного життя. Православна Церква в Україні в наш час.

Змістовий модуль 3.

Випробування християнства

Середньовічна Європа та причини реформації. Наростання протесту європейських народів проти римсько-католицької церкви. Релігійні війни в Європі. Просвітительство в Європі. Масонство. Французька революція. Антихристиянський терор у Туреччині, Росії, Італії, Німеччині, Китаї та інших країнах світу. Новітній секуляризм. Психологія, падіння релігійності. Секуляризація законодавства. Католицька церква. Папська держава. Соціальна доктрина. Ватикан та його собори, найвизначніші папи. Помісні православні Церкви. Східні Церкви, що не перебувають у спілкуванні із Вселенським Православ'ям. Екуменізм і Всесвітня Рада Церков.

IV. Плани лекцій

Тема 1: Преамбула. Світ перед Різдом Христовим.

1. Цивілізації Стародавнього Сходу.
2. Еллада, її релігія, філософія, культура.
3. Рим як республіка та імперія.
4. Релігія Ізраїлю.
5. Месіанські передчуття давніх євреїв.

Література: [8; 9; 26; 29; 31; 42; 43; 49; 57; 61; 85]

Тема 2: Ісус Христос і Його Церква.

1. Засновник християнства.
2. Біблійні та небіблійні джерела.
3. Особистість Христа за Євангеліями, громадське служіння.
4. Доля Христових апостолів.
5. Іудейські переслідування.

Література: [1; 7; 13; 38; 44; 58; 76; 86]

Тема 3: Християнство перемагає імперію.

1. Іудейські війни.
2. Поступова євангелізація античного світу.
3. Християнство серед різних верств населення.
4. Початок переслідування, історія гонінь.
5. Акти святих і мучеників.

Література: [10; 12; 13; 28; 31; 46; 72; 95]

Тема 4: Внутрішнє життя Церкви в перші три століття.

1. Монархічний єпископат.
2. Собори цього періоду.
3. Віровчення в I-III ст.
4. Перші єресі.
5. Канон Святого Письма.

Література: [10; 33; 35; 39; 53; 55; 60; 64; 75]

Тема 5: Період Вселенських соборів.

1. Євангелізація Імперії та її сусідів.
2. Велике переселення народів.
3. Міланський едикт 313 року.
4. Розкриття християнського вчення в період діяльності соборів.
5. Підсумки діяльності Вселенських соборів.

Література: [2; 4; 10; 11; 12; 23; 32; 33; 35; 36; 88]

Тема 6: Чернецтво в Церкві.

1. Аскетична традиція.
2. Давні чернечі статути.

3. Роль чернецтва в житті Церкви.
4. Поширення чернечого подвигу серед християн усіх країн і народів.
5. Свята гора Афон як чернеча республіка.

Література: [6; 56; 66; 74; 83; 89; 90; 93; 94; 98]

Тема 7: Великий розкол. Спроби подолання.

1. Відносини Сходу і Заходу з апостольських часів.
2. Останнє зіткнення Риму і Константинополя.
3. Велика схизма.
4. Релігійні, політичні й етнографічні причини розриву.
5. Війна за Святу Землю.
6. Хрестові походи.

Література: [3; 12; 19; 67-69; 80; 81]

Тема 8: Християнство на Русі.

1. Русь язичницька.
2. Хрещення князя, столиці та держави.
3. Період розквіту.
4. Переслідування православ'я католицизмом.
5. Брестська унія.
6. Заснування братств.
7. Революція 1917 року та її наслідки для духовного життя.
8. Православна Церква в Україні в наш час.

Література: [15-17; 20; 30; 32; 37; 47; 51; 52; 54; 63; 71; 82; 87; 91]

Тема 9: Реформація та контрреформація. Секуляризація.

1. Середньовічна Європа та причини реформації.
2. Релігійні війни в Європі.
3. Види реформацій.
4. Просвітительство в Європі.
5. Масонство.
6. Новітній секуляризм.

Література: [16; 22; 27; 34; 40; 49; 50; 70; 77]

Тема 10: Християнський світ.

1. Католицька церква.
2. Ватикан та його собори, найвизначніші папи.
3. Помісні православні Церкви.
4. Екуменізм і Всесвітня Рада Церков.

Література: [5; 14; 18; 25; 34; 45; 59; 62; 65; 73; 78; 84; 92; 96; 99]

Тема 11: Єресі та відхилення. Модерні сектантські вчення.

1. Тоталітарні вчення.
2. Модерні секти.

Література: [21; 24; 41; 48; 79; 97]

V. Плани семінарських занять

Семінарське заняття 1.

Тема: *Історія християнської Церкви як наука.*

Мета: Закріплення лекційного матеріалу.

Основний зміст.

Предмет, цілі та значення курсу. Проблема наукового статусу та специфіки церковно-історичного знання. Основні рівні церковно-історичного знання.

I. Питання до групового обговорення:

1. Предметно-об'єктна специфіка історії християнської Церкви.
2. Задачі та функції церковної історії як науки.
3. Взаємозв'язок церковної історії з іншими науками (обговорення представлених графічних схем).

Контрольні запитання:

Що вивчає історія християнської Церкви?

Періодизація історії християнської Церкви?

Про які ключові праці по історії Церкви вам відомо?

II. Представлення результатів практичного завдання індивідуального виконання за задалегідь визначеною тематикою:

Представити розроблену графічну схему зв'язку історії християнської Церкви з іншими дисциплінами.

Література: [3, 5, 9, 10, 13, 20, 31, 34, 36, 37, 43]

Семінарське заняття 2.

Тема: *Християнство та Римська імперія*

Мета: Закріплення лекційного матеріалу. Надання додаткової до лекційного матеріалу інформації.

Основний зміст.

Загальна характеристика положення християн в Римській імперії. Причини гонінь та їх інтенсивність.

I. Питання до групового обговорення:

1. Поширення християнства. Місіонерські подорожі апостола Павла.
2. Християнство в Римі. Перші общини "Вічного міста".
3. Причини гонінь на християн. Типові обвинувачення. Християнські апологети.

Контрольні запитання:

Імператор Нерон і його ставлення до християн.

Апостоли Петро та Павло і особливості їх проповіді.

Перші книги Нового Завіту.

Християнське мистецтво у I-II ст. Значення поширених символів.

II. Представлення результатів практичного завдання індивідуального виконання за задалегідь визначеною тематикою:

Представити таблицю відомих вам християнських апологетів I-III ст., вказати їх головні праці та основні ідеї

<i>Апологети</i>	<i>Назви головних творів</i>	<i>Основні ідеї</i>

Література: [7, 11, 14, 17, 18, 30, 42]

Семінарське заняття 3.

Тема: Міланський едикт та новий формат державно-церковних відносин.

Мета: Закріплення лекційного матеріалу. Надання додаткової до лекційного матеріалу інформації.

Основний зміст. Імператор Костянтин. Міланський едикт. Місце Церкви в житті імперії. Імператриця Олена. Заснування Константинополя. Перший Вселенський собор.

I. Питання до групового обговорення:

1. Причини поширення християнства у I-III ст.
2. Що спонукало імператора Костянтина зробити християнство дозволеною релігією.

Контрольні запитання:

Як прийшов до влади імператор Костянтин?

Що спонукало імператора Костянтина заснувати нову столицю?

Імператриця Олена та її діяльність в Палестині.

II. Представлення результатів практичного завдання індивідуального виконання за задалегідь визначеною тематикою:

Представити схему/таблицю відомих вам християнських авторів IV-V ст., вказавши назви їх праць та головну тематику.

Література: [6, 11, 13, 15, 21, 36, 37]

Семінарське заняття 4.

Тема: Вселенські собори. Іслам. Церковне мистецтво та архітектура.

Мета: Закріплення лекційного матеріалу. Надання додаткової до лекційного матеріалу інформації.

Основний зміст.

Аріанство. Монофізитство. Іконоборство. Розвиток християнської іконографії та архітектури.

I. Питання до групового обговорення:

1. Монофізитство і відділення східних християн.
2. Розвиток християнських зображень. Трульський собор та обмеження у використанні древньохристиянської символіки. Іконоборство.

Контрольні запитання:

В чому сутність вчення монофізитів?

Форми храмової архітектури: базиліка та хрестовокупольний храм?

Причини появи іконоборства?

II. Представлення результатів практичного завдання індивідуального виконання за задалегідь визначеною тематикою:

Представити таблицю сучасних дохалкідонських церков та охарактеризувати кожну в кількісному вимірі (єпископат, парафії, віруючі).

Література: [6, 11, 13, 21, 25, 26, 35]

Семінарське заняття 5.

Тема: Хрестові походи. Відділення Західної церкви. Наслідки схизми для Сходу і Заходу.

Мета: Закріплення лекційного матеріалу. Надання додаткової до лекційного матеріалу інформації.

Основний зміст. Полеміка Патріарха Фотія та Папи Миколая. Хрестові походи: ціль, організація, оцінка успішності. Кардинал Гумберт та Патріарх Михаїл Керуларій. Великий розкол.

I. Питання до групового обговорення:

1. Рим і Константинополь – різні традиції одного християнства.
2. Хрестові походи: досягнення, втрати та моральний аспект.
3. Четвертий хрестовий похід та його наслідки для християнського світу.

Контрольні запитання:

Чи був розкол східного і західного християнства невідворотним?

Чи можна сказати, що хрестові походи досягли своєї мети?

Як вплинули хрестові походи на взаємовідносини християнства та ісламу?

II. Письмова робота (15-20 хв.)

Написати невелике ессе-роздум на тему “Чи може Церква давати благословення на військові кампанії?”

Література: [6, 18, 28, 44]

Семінарське заняття 6.

Тема: Падіння Константинополя. “Авіньонський полон” нап. Реформація в Європі.

Мета: Закріплення лекційного матеріалу. Надання додаткової до лекційного матеріалу інформації.

Основний зміст. Християнський світ після падіння Візантії. Подальша доля Західного християнства. Передвісники Реформації. Реформація. Протестантизм (загальні відомості).

I. Питання до групового обговорення:

1. Який внесок в Європейську історію зробила Візантійська імперія.
2. Чи вірним буде твердження в контексті процесів Реформації, що “Слабкість Західної Церкви була в її силі”?

Контрольні запитання:

З якого моменту, на вашу думку, падіння Візантії було неминучим?

Чи могла Римська Церква запобігти Реформації?

В чому головні причини популярності реформаторських ідей Мартіна Лютера?

II. Представлення результатів практичного завдання індивідуального виконання за заздалегідь визначеною тематикою:

Протягом навчального періоду обов'язковим є опрацювання (прочитання та реферативне конспектування) роботи єпископа *Кассиана (Безобразова)*: «Христос и первое христианское поколение».

Література: [1, 2, 6, 18, 28, 45]

VI. Завдання для самостійної роботи студентів

1. Що вивчає церковна історія?
2. Чи існує зв'язок між церковною та світською історіями?
3. Як людство було підготовлене до пришествя Христа?
4. Стан язичництва напередодні Різдва Христового.
5. Іудейські вірування про Месію.
6. Політичне становище Іудеї.
7. Які філософські школи існували в період перед Різдром Христовим?
8. Що таке еллінізм?
9. Перше чудо Христа.
10. Небіблійні джерела про життя Христа.
11. Заснування Церкви.
12. Життя Єрусалимської общини.
13. Діяльність апостолів.
14. Як поширювалось Християнство?
15. Доля апостолів.
16. Відносини Церкви зі світом у перші століття свого буття.
17. Переслідування християн іудеями.
18. Гоніння Римської імперії на Церкву.
19. Причини переслідувань.
20. Життя Церкви в період гонінь.
21. Церковна організація.
22. Ієрархія Церкви.
23. Неієрархічне служіння в Церкві.
24. Єретики апостольського періоду.
25. Апологети.
26. Богослужіння в перші три століття.
27. Християнське мистецтво в Римі.
28. Християнізація Римської імперії.
29. Проповідь варварським народам.
30. Що декларував Міланський едикт?
31. Церква і держава після 313 року.
32. Які патріархати ви знаєте?
33. Що розглядав I Вселенський собор?

34. Символ віри.
35. III-IV Вселенські собори.
36. VII Вселенський собор.
37. Іконографія в Церкві.
38. Церковний календар і богослужіння.
39. Інститут чернецтва.
40. Причини розколу церков.
41. Догматичні відхилення Риму.
42. Папи та імператори.
43. Етнографічні і політичні причини схизми.
44. Унії між Сходом і Заходом.
45. Наслідки розколу 1054 року.
46. У чому полягала ісламська загроза?
47. Становище церкви у Візантії до падіння Константинополя.
48. Найвизначніші діячі Церкви після розколу.
49. Мистецтво у Візантії, найвизначніші пам'ятники.
50. Катакомби та перші ікони.
51. Слов'янські язичницькі вірування.
52. Храми на Русі до 988 року.
53. Наслідки християнізації Русі.
54. Реакція православ'я на проголошення унії.
55. Богословські школи та братства у період до першої половини XVII ст.
56. Коли і ким була хрещена Грузія?
57. Церкви в Індії, Персії, Сирії.
58. Християнізація Єгипту і Північної Африки.
59. Доля Церкви на Святій Землі.
60. Життя Київської митрополії під юрисдикцією Московського патріархату.

VII. Індивідуально-консультативна робота

Проведення поточних консультацій згідно графіку.

Консультативна робота із студентами заочного відділення при підготовці контрольних робіт.

Консультування студентів перед складанням заліку.

VIII. Методики активізації процесу навчання

Перегляд православного відео.

IX. Система поточного та підсумкового контролю

1. Перевірка конспектів.
2. Опитування.
3. Участь у семінарах.
4. Якість виконання контрольної роботи.
5. Атестація.

Х. Список літератури

1. Біблія. Книги Священного Письма Старого та Нового Завіту.
2. Абрамович С. Релігієзнавство: Підручник/ С. Абрамович, М. Тілло, М. Чікарькова. - К.: Дакор, 2006.
3. Аверкий (Таушев), архиеп. Семь вселенских соборов. – СПб., 1995.
4. Амвросий (Погодин), архим. Св. Марк Ефесский и Флорентийская уния.– Jordanville, 1963. – Репр.: М., 1994.
5. Ангелод Д. История Византия. Часть 2, София, 1968.
6. Амман А. Путь отцов: краткое введение в патристику: Пер.сфр. – М., 1994.
7. Арсений (Стадницкий), митр. Исследования и монографии по истории Молдавской Церкви. – СПб., 1904.
8. Афонский патерик. – М., 1994.
9. Батчелор М. Открывая Библию. – Б. м., 1998.
10. Белявский В.А. Тайны Вавилона. – М., 2001.
11. Бойд Роберт Т. Курганы. Гробницы. Сокровища: Иллюстрированное введение в библейскую археологию. – Б. м., 1989.
12. Болотов В.В. Лекции по истории древней Церкви. – СПб., 1907-1918. – Репр.: М.,
13. Бриллиантов А.И. Император Константин Великий и Миланский эдикт 313 г. – Пг., 1916.
14. Василий (Кривошеин), архиепископ. Поместный Собор Русской Православной Церкви и избрание Патриарха Пимена. СПб., 2004.
15. Васильев А.А. История византийской империи 324-1453. – СПб., 1998.
16. Валько В Первісне християнство. – Львів, 1997.
17. Вейш Я.Я. Религия и церковь в Англии. – М., 1976.
18. Владимирский сборник в память 950-летия крещения Руси (988-1938). Белград, 1938.
19. Волконский А. Католичество и Священное Предание Востока. – Париж, 1933-1934. – Репр.: Львов, 1991.
20. Воскресенский Г.А. Православные славяне в Австро-Венгрии.– СПб., 1913.
21. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Т.4. Ч.2. К., 1998.
22. Гедеон (Докунины), митр. История Христианства на Северном Кавказе до и после присоединения его к России. – М., 1992.
23. Головащенко С. Історія Християнства: Курс лекцій. – К., 1999.
24. Голубинский Е.Е. История Русской Церкви [до сер. 16 в.]. – М., 1900-1911.
25. Ді Фіоріно М. Сайєнтологія: релігія, створена науковим фантастом: Пер. з італ. – Львів, 1998.
26. Джеджора О. Історія Європейської цивілізації. – Львів, 1999.
27. Джерела канонічного права Православної Церкви. – Харків, 1997.
28. Єговізм і єговісти. – К., 1974.

29. Елевферий (Богоявленский), митр. "Папство" в вопросе соединения церквей. – Париж, 1940.
30. Залер И. Иудаизм: основы, законоположения, правила и обычаи. – Иерусалаим, 1981.
31. Зассе Г. Кто такі лютерани? – Duncanville; Минск, 1999.
32. Зелинский Ф.Ф. Римская империя: Пер. с пол. – СПб., 1999.
33. Иллюстрированная история религий: В 2 т. – М., 1992.
34. Иоанн (Экономцев), игум. Православие. Византия. Россия: Сб.статей.– М., 1992.
35. История древнего мира. Древний Рим. – Минск, 2000.
36. Історія південних і західних слов'ян. – К., 1987.
37. Каллист (Уэр), еп. Православная Церковь. – М., 2001.
38. Карсавин Л.П. Католичество: Общий очерк. – Петроград, 1918. – Репр.: Брюссель, 1974.
39. Карсавин Л.П. Св. отцы и учителя Церкви (раскрытие православия в их творения). – М., 1994.
40. Карташев А.В. Вселенские соборы. – М., 1994.
41. Карташев А.В. Очерки по Истории Русской Церкви. – Париж, 1959.– Репр.: М., 1991-1993.
42. Кассиан (Безобразов), еп. Христос и первое христианское поколение. – Париж, 1950.
43. Киприан архим. Патрология. – М., 1996.
44. Ковальский Я.В. Папы и папство: Пер. с пол. – М., 1986.
45. Козік П.З. Кто такі адвентисти. – К., 1961.
46. Коростовцев М.А. Религия древнего Египта. – М., 1976.
47. Крывелев И.А. История религий: Очерки: В 2 т. – М., 1976.
48. Кубланов М.М. Возникновение христианства. – М., 1974.
49. Купранець О.Ф. Православна Церква в міжвоєнній Польщі, 1918-1939. – Рим, 1974.
50. Лебедев А.П. Собрание церковно-исторических сочинений. – СПб.; М.; 1896-1905. – Т. 1-10.
51. Лебедев А. Исторические очерки состояния Византийско-восточной церкви от конца XI до середины XV в. СПб., 1998.
52. Лебедев Л., прот. Крещение Руси. – М., 1987.
53. Лжеучения нашего времени: Сб. материалов. – ТСЛ, 1999.
54. Ліндсей Д. Коротка історія культури від доісторичних часів до доби Відродження: Пер. з англ. К., 1995.
55. Лортц Й. История церкви, рассмотренная в связи с историей идеи: Пер. с нем. – М., 1999.
56. Ляшевский С., прот. История христианства в земле Русской с 1 века по 11. – Балтимор, 1968.
57. Макарий (Булгаков), митр. История Русской Церкви [до 1667 г.]: В 12т. – М., 1994.
58. Мансуров С., свящ. Очерки по истории Церкви (Богословские труды). – М., 1971. – Сб. 6-7.

59. Марченко Алексей, протоиерей. Религиозная политика советского государства в годы правления Н.С. Хрущева и ее влияние на церковную жизнь в СССР. М., 2010.
60. Мейендорф И., прот. Византия и московская Русь: Очерк по истории церковных и культурных связей в 14 в.: Пер. с англ. – Paris, 1990.
61. Меллиоранский Б. М. Лекции по истории и вероучению древней христианской Церкви (1-8 вв.). – СПб., 1910-1913.
62. Минеи-Четьи на русском языке. – М., 1903-1911.
63. Мень А., прот. История религии: В 7 т. – М., 1991-1992.
64. Мень А., прот. Первые апостолы. – М., 2000.
65. Міненко Тимофій, протопресвітор. Православна Церква в Україні під час Другої світової війни 1939-1945 р.р. Львів, 2000
66. Никодимов И.Н. Воспоминания о Киево-Печерской Лавре. Мюнхен, 1960.
67. Одинцов М.И. Государство и Церковь. История взаимоотношений. 1917-1938. М., 1991.
68. Омэнн Дж. О.Р. Христианская духовность в католической традиции: Пер. с англ. – Рим; Люблин, 1994.
69. Отцы и учителя III века: Антология. – М., 1996.
70. Очерк истории еврейского народа. – Иерусалим, 1990.
71. Павлов С.В., Мезинцев К.В., Любинцева О.О. Географія релігій. – К., 1999.
72. Папство и его борьба с православием. – М., 1993.
73. Покровский А. И. Соборы древней Церкви эпохи первых трех веков: Историко-каноническое исследование. – Сергиев Посад, 1914.
74. Покровский Н., свящ. Краткий очерк церковно-исторической жизни православной Грузии со времени появления в ней христианства и до вступления ее в подданство России. – Тифлис, 1905.
75. Полный православный богословский энциклопедический словарь. – М., 1992.
76. Поляковская М.А. Портреты византийских интеллектуалов (Димитрий Кидонис, Николай Кавасила, Алексей Макремволид). – Екатеринбург, 1992.
77. Поснов М.Э. История Христианской Церкви (до разделения Церквей–1054г.).– К., 1991.
78. Поспеловский Д.В. Русская Православная Церковь в двадцатом веке. М., 1995.
79. Рансимен С. Падение Константинополя в 1453 г. М., 1983.
80. Рансимен С. Восточная схизма. Византийская теократия. М., 1998.
81. Робертсон Р. Восточные христианские церкви: церковно-исторический справочник: Пер. с англ. – СПб., 1999.
82. Рожков В., прот. Очерки по истории Римо-католической Церкви: Курс лекций. – М.: Колокол, 1994.
83. Русская Православная Церковь 988-1988. – М., 1988.
84. Свенцицкая И.С. Тайные писания первых христиан. – М., 1980.
85. Свистун В. Рятуючи тіла та душі. Київські монастирі в роки Другої Вітчизняної. // Вісник прес-служби УПЦ. №27. 2003.

86. Свитич А. Православная Церковь в Польше и ее автокефалия. – Буэнос-Айрес, 1959.
87. Сидоров А.И. Древнехристианский аскетизм и зарождение монашества. – М., 1996.
88. Скабалланович М. Толковый Типикон: В 3 т. – К., 1910-1915. – Репр.:Рим, 1985; М., 1993.
89. Сказания о земной жизни пресвятой Богородицы. – М., 1904.
90. Скальфи Р. Я с вами до скончания века: Краткая история католической церкви. – Милан; М., 1998.
91. Скурат К.Е. История Поместных Православных Церквей: В 2 т. – Б. м.: Русские огни, 1994.
92. Славінський П.Й. Релігійний вінегрет: кілька слів про нові релігійні парарелігійні форми: Пер. з пол. – Львів, 1999.
93. Соколов И.И. Епархиальное управление в праве и практике Константинопольской Церкви. – СПб., 1914.
94. Соколов И.И. Константинопольская Церковь в 19 веке. Опыт исторического исследования, – СПб., 1904.
95. Соколов А. Мстислав (Скрипник). К., 2009.
96. Тальберг Н.Д. История Русской Церкви. – Jordanville, 1959.
97. Тальберг Н.Д. История Христианской Церкви. – Jordanville, 1964. – Репр.:М., 1991.
98. Тальберг Н. Д. Русская Православная Церковь в Северной Америке: Историческая справка. –Jordanville, 1955.
99. Токарев С.А. Религия в истории народов мира. – М., 1986.
100. Успенский Ф.И. История Византийской империи. М., 2002.
101. Фаррар Ф.В. Жизнь и труды св. апостола Павла. – К., 1994.
102. Филарет (Гумилевский), архиеп. История Русской Церкви (до 1826г).– Рига; М., 1847-1848, 1895.
103. Филарет (Гумилевский), архиеп. Историческое учение об отцах Церкви. – СПб., 1882.
104. Феодосий (Процюк), митрополит. Обособленческие движения в Православной Церкви на Украине. М., 2004.
105. Флоровский Г., прот. Византийские отцы 5-8 веков. – Париж, 1933. – Репр.:М., 1992.
106. Флоровский Г., прот. Восточные отцы 4 века. – Париж, 1931. – Репр.:М, 1992.
107. Флоровский Г., прот. Пути русского богословия. – 3-е изд. – Париж, 1983.
108. Фрис В. де. Православие и католичество: Противоположность или взаимодополнение. – Брюссель, 1992.
109. Фроссар А. Соль земли: о главных монашеских орденах. – Брюссель, б. г.
110. Хольц Л. ОФМ. История христианского монашества. – СПб., 1993.
111. Хома І. Нарис історії вселенської церкви. – Львів, 1995.
112. Цыпин Владислав, протоиерей. История Русской Церкви. М., 2004.
113. Чильцов Н. Церковь королевства Сербского со времени приобретения ею автокефалии (1879-1896). – СПб., 1899.

